کۆکردنەوەی دژەکان و لێکچوونەکان لە ڕۆمانی «پێنجەمین کتێب»دا

ئارام سدیق
(سلێمانی)

سەرەتا

ئەگەر پێش ڕاپەڕین چیرۆک و ڕۆمانی کوردی تەنیا لە چەند بازنەیەکی دیاریکراودا قەتیس بووبێت، ئەوە پاش ڕاپەڕین هەم بازنەکان فراوانتر بوون و هەم ژمارەی ئەو بازنانە، واتە دەتوانین بڵێین هەنگاوە بەردەوامەکانی نووسەرانی ئەم ژانرە توانی قۆناغی باش ببڕێت و دەنگی جیاجیاش پەیدا ببێت. ئەگەرچی دەنگە جدییەکان زۆر کەمن، بەڵام پێدەچێت بوونی ئەم دەنگانە دەروازە بێت بۆ بەدواداهاتنی دەنگی نوێتر. لە نێو ئەو دەنگانەدا "جەبار جەمال غەریب" دەنگێکە ناکرێت لەتەک هەریەک لە (عەتا محەمەد، ئارام کاکەی فەلاح، عەتا نەهایی، کاروان عومەر کاکەسوور)دا باسی چیرۆک و ڕۆمانی کوردی بکەین و فەرامۆشی بکەین. جەبار لەو دەنگانەیە، کە زیاتر مەیلی کارکردنی لەناو میتۆلۆژیا و ئەفسانەکاندا هەیە و گەڕان بەدوای حیکایەتی مرۆڤە پەڕاگەندە و نەبینراو و فەرامۆشکراوەکان. لەڕووی تەکنیکیشەوە شێوازی نوێی بەکاربردووە و هەوڵی فرەگێڕانەوەی داوە، کە ئەمە لە نەوەکانی پێشتر جیای دەکاتەوە، یان خاڵێکی جیاو بنەڕەتی ئەم چیرۆکنووسەیە لە نەوەکانی پێش خۆی.

ئایریس مرداک دەڵێت: "دەبێت ڕۆمان هەمیشە دوو کار ئەنجام بدات، یەکێکیان ئەوەیە، کە جیهانی دەرەوەی خۆی بناسێت و دووەمیشیان ئەوەیە لەنێو خۆیدا بۆ دۆزینەوەی زیاتر بگەڕێ، واتە بەدوای زمان و پێکهاتە و شێوەی خۆیدا بگەڕێت"(١). جەباریش وەک "مرداک" لە ڕۆمانەکانیدا بەدوای هەردوو ڕەگەزەکەدا گەڕاوە و دەقەکانی ئەم نووسەرە بۆ هەموو کەس نین، بەڵکو ئەم نووسەر تەنیا بۆ ئەو کەسانە دەنووسێت کە دەیانەوێت لەنێو ئەو زمانە شیعری و فەزا ئەفسانەییەدا لە جەنجاڵی دنیای نوێی تەکنەلۆژیا دوور بکەونەوە. هەربۆیە لەسەر بەرگی پشتەوەی ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب"دا نووسیویەتی: " من بۆ کەسێکی تایبەت نانووسم، بەڵام بۆ خوێنەرێکی تایبەت دەنووسم"(٢). ئەم تایبەت نووسینە بە تەواوی لە بەرهەمەکانی ئەم نووسەرەدا هەستی پێدەکرێت و لام وایە ئەم ڕۆمانە نوێیەشی گەواهیدەری تەواوەتی ئەو قسەیەیە، بۆیە نووسەریش بە ئاشکرا لەسەر بەرگی ڕۆمانەکە ئەو ڕستەیەی نووسیوە.

ئەوەی مەبەستی سەرەکی ئەم نووسینەیە قسەکردنە لەسەر ڕۆمانی پێنجەمین کتێب، کە دوا ڕۆمانی "جەبار جەمال غەریب"ە من لەم نووسینەدا دەمەوێت لەسەر چەند لایەنێکی بدوێم، هەم لە ڕووی تەکنیکەوە و هەم لە ڕووی ناوەڕۆکیشەوە، کە زیاتر گرنگیمان بە لایەنی دووەم داوە.

لەبارەی ناوونیشانی ڕۆمانەکەوە

ناوونیشان وەک یەکێک لە ڕەگەزە گرنگەکانی دەق

ئەژمار دەکرێت، بۆیە جێی خۆیەتی بۆ قسەکردن لەسەر ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب" سەرەتا تیشک بخەینە سەر ناوونیشانەکە. لە سەیرکردنێکی ڕووکەشدا ناوونیشان لەم ڕۆمانەدا هیچ پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە دەقەکەوە نییە، واتە ئەگەر لەبری ئەم ناوونیشانە هەر ناوونیشانێکی تر دابنێین، یان "پێنجەم" بکەین بە "چوار" یان هەر ژمارەیەکی تر کاریگەرییەکی ئەوتۆ لەسەر ناوەڕۆکی دەقەکە جێ ناهێڵێت، بەڵام ئەوەی هەیە دەتوانین وەک ناوونیشانێکی جوان و سەرنجڕاکێش سەیری ئەم ناوونیشانە بکەین، بەڵام لە خوێندنەوەیەکی وردتردا هەست بەوە دەکەین کە پێدەچێت ناوونیشان پێوەندی ڕاستەوخۆی بە ئەزموونی ڕۆماننووسیی ئەم نووسەرەوە هەبێت، بەو پێیەی پێش ئەم ڕۆمانە نووسەر خاوەنی چوار ڕۆمانی ترە و پێدەچێت ناوونیشانەکەش لەوێوە سەرچاوەی گرتبێت، کە ئەمە "پێنجەمین ڕۆمان"ە، بۆیە نووسەر لەژێر ناوونیشانی "پێنجەمین کتێب"دا خستوویەتییەڕوو. بێ گومان ئەمە بێجگە لە ڕایەک، کە دەخوازێت بەشداری لە بیرۆکەی دروستبوونی ئەم ناوونیشانەدا بکات، یان کلیلێک بێت بۆ کردنەوەی کۆدی ناوونیشانەکە هیچ شتێکی تر نییە، هەروەها لە سەرنجێکی تردا دەکرێت بڵێین بەهۆی ئەوەی ڕۆمانەکە لەچواربەش پێکهاتووە و نووسەر ئەو بەشە نەنووسراوەی وەک پێنجەم بەش ناوبردووە و دەخوازێت خوێنەر بینووسێت، یان تەواوی بکات و نووسەر دەیەوێت بەشی پێنجەمی ڕۆمانەکە، خوێنەر بینووسێت و تا ڕۆمانەکە بە "کەماڵ و تەواوەتی" بگات. واتە نووسەر دەلاقەیەکی بۆ بەشداربوونی خوێنەر هێشتۆتەوە و تێکستەکەی بەکراوەیی بەجێ هێشتووە.

لە ڕۆمانی "لەسەر باران دەنووسم"(٣)یشدا ناوونیشان هیچ پێوەندییەکی بە دەقەکەوە نییە، بەڵکو ناوونیشانەکە وەک بوویەکی سەربەخۆ و جیابووەوە لە دەقەکە دەردەکەوێت و هیچ کۆمەکی خوێنەر ناکات بۆ تێگەیشتن، یان ڕوونکردنەوەی خاڵە پەنهانەکانی دەقەکە. لەم ڕۆمانەشدا وەک ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب" هەست بە هەمان خۆ دزینەوەی نووسەر دەکرێت لە هەڵبژاردنی ناوونیشانێکی دیار، کە پەیوەستبوونی بە ناوەڕۆکی تێکستەکەوە هەبێت. لە ڕۆمانی "لەسەر باران دەنووسم"دا هەست بە بوونی ناوونیشانی لاوەکی لە ڕۆمانەکەدا ناکەین، کە بەپێچەوانەوە لە "پێنجەمین

جەبار جەمال غەریب

کتێب"دا لەگەڵ ئەوەی ڕۆمانەکە لە "چوار بەش" پێکهاتووە، بەڵام دەیان ناوونیشانی لاوەکی تێدایە، کە لام وایە دەکرا نووسەر سوودی لەو ناوونیشانانە وەربگرتایە بۆ ناوونیشانی ڕۆمانەکەی. واتە لەڕووی ناوونیشانی لاوەکییەوە ڕۆمانی"پێنجەمین کتێب" خاوەنی دەیان ناوونیشانە، لەکاتێدا ڕۆمانی "لەسەر باران دەنووسم" هیچ ناوونیشانێکی لاوەکی لە خۆ نەگرتووە، تەنیا ڕۆمانەکە بەسەر پێنج بەشی سەرەکیدا دابەش کراوە و هەر بەشەی لەژێر ناوی (کتێبی یەکەم تا پێنجەم)دا خراوەتەڕوو، ئەمە بێجگە لەوەی هەر بەشەی بۆ چەند لقەبەشێکی وردتر دابەش کراوە.

ئەوەی گرنگە ئاماژەی بۆ بکەم ئەوەیە، کە پەیوەست نەبوون، یان ڕەنگ نەدانەوە و سەربەخۆبوونی ناوونیشان لەگەڵ تێکستدا لام وا نییە نەنگییەکی زۆر بۆ تێکست دروست بکات، بەڵام ئەوەی گرنگە ئەوەیە، کە ڕێگایەک هەبێت بۆ لەدایکبوونی ئەو ناوونیشانە. هەروەها من پێم باشە ناوونیشان یارمەتیدەری خوێنەر بێت بۆ زیاتر چوونە ناو تێکستەکە و کلیلی کردنەوەی کۆدێک، یان زیاتری تێکستەکە بێت.

ئەگەر لەڕووی بنیادەوە سەیری ناوونیشانی "پێنجەمین کتێب" بکەین، ئەوە دەتوانین بە پێچەوانەشەوە ناوونیشانەکە بخوێنینەوە، واتە دەکرێت ببێتە "کتێبی

پێنجەم"، کە لەڕووی واتاوە هیچ لە ماناکەی ناگۆڕێت، بەڵام "پێنجەمین کتێب" لە ڕووی ئیستێتیکاو ئاوازەوە هونەریترە. هاوکات لە ناوونیشانی ڕۆمانی "دنیا لە کتێبێکدا"(٤)شدا هەمان نووسەر دەتوانین ناوونیشانەکە لە هەردوو لاوە بخوێنینەوە، واتە ببێتە "کتێبێک لە دنیادا"، بەڵام لەڕووی واتاوە گۆڕانکاری بەسەردا دێت، چونکە لە ناوونیشانی "دنیا لە کتێبێکدا"، واتاکەی وا دەکەوێتەوە، کە دنیا لەو کتێبەدا نەخش کراوە، بەڵام لە ناوونیشانی "کتێبێک لە دنیادا" واتاکە تەواو پێچەوانە بۆتەوە.

دەکرێت بڵێین ناوونیشان لای "جەبار جەمال غەریب" سنوورە تەقلیدییەکانی بڕیوە و خوێنەر هەست بە نادیاری و هێمائامێزی تەواو دەکات و پاش تەواوکردنی دەقەکەش لەبیری ناوونیشانەکەدا دەبێت، کە ئەمەش بەتەواوی و بەتایبەت لە ڕۆمانەکانی ئەم نووسەرەدا ڕەنگدانەوەی هەیە. هەرچەند دەتوانین نموونەی چیرۆکی "نامەکانی ژاکۆن، ئەتکی ڕوح و تەمە پیاو"(٥) وەک ناوونیشانی جوان و سەرنجڕاکێش بخەینەڕوو، بەڵام من ناوونیشانی ڕۆمانەکانی ئەم نووسەرە بە سەرکەوتووتر دەزانم تا ناوونیشانی چیرۆکەکانی و هەست دەکەم ناوونیشانی ڕۆمانەکان زیاتر جوانکاری و ئیستێتیکایان تێدایە.

گێڕانەوە و زمانی شیعری

یەکێک لەو هێڵە هاوبەشانەی کە لە ڕۆمانەکانی جەبار جەمال غەریبدا هەستی پێدەکرێت، بوونی زمانێکی شیعری بالادەستە، کە زۆرجار شیعرییەت ئەوەندە بەسەر گێڕانەوەدا زاڵ دەبێت تا ئاستی کاڵبوونەوەی دەبا. بە واتایەکی تر لە هەندێک پەرەگراف و بەشی ڕۆمانەکانی ئەم نووسەرەدا زمانی شیعری زیانێکی زۆری لە گێڕانەوە داوە و لە هەندێک شوێندا تێکستەکە بۆتە شیعر. بێ گومان ئەم حاڵەتە لای نووسەر لە نائاگاییەوە نییە، بەڵکو لە تەواوی ئاگاییەوە ئەو زمانە شیعرییە پەیڕەو دەکرێت، تا دەگاتە ئەوەی لەسەر بەرگی پشتەوەی ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب" نووسەر بنووسێت:

"من بۆ کەسێکی تایبەت نانووسم، بەڵام بۆ خوێنەرێکی تایبەت دەنووسم، کە سەرکێشە و حەز بە زمان و فەنتازیا و خەیاڵی جیاواز دەکات، دواجار خۆیشی دەگاتە حاڵەتێکی شیعری و کتێبەکەم هەڵدەداتە ناو لافاوێک لە خوێن کە بێگومان خوێنی دڵیەتی، من بۆ هەر ڕۆمانێک یەک تاکە خوێنەری وام هەبێ دەتوانم درێژە بە نووسین بدەم"(٦).

بێ گومان ئاماژەدان بە دروستکردنی "حاڵەتێکی شیعری"، ئەمە ئاماژەدانێکە بەوەی نووسەر زمانی شیعری بە هۆشیارییەوە لەنێو تێکستەکەیدا بەکارهێناوە و خۆی دەیەوێت بەو شێوەیە بنووسێت، بەڵام بابزانین ئەو زمانە شیعرییە لە خزمەتی تێکستدایە؟ من لام وایە زمانی شیعری لەنێو تێکستی پەخشانیدا، بەتایبەتیش لەنێو ئەدەبی گێڕانەوەدا کاتێک لە سنوورێکی دیاریکراودا بەکاربێرێت لە خزمەتی تێکستەکەدا دەبێت و وەکو ڕەگەزێکی بەهێزکەری تێکستەکە دەردەکەوێت، بەڵام کاتێک "زیادەڕەوی" لەبەکارهێنانی ئەم زمانەدا بکرێت، ئەوە دەبێتە هۆی زیان بۆ گێڕانەوەکە. وشەی "زیادەڕەوی"م لە کەوانەدا بەکارهێنا، چونکە دەکرێت لەبری ئەو وشەیە ئێمە هاومانای تری بۆ دابنێین لەم شوێنەدا بەتایبەت دەکرێت وشەی "ناهۆشیاری" گونجاوتربێت بۆ ئەو شوێنە و دەکرێت بڵێین ئەگەر نووسەر بە هۆشیارییەوە زمانی شیعری لەگەڵ گێڕانەوەدا نەگونجێنێت زیان بە تێکستەکە دەکەوێت. بێ گومان دەکرێت پرسیاری ئەوە بکرێت چ جۆرە زیانێک لە گێڕانەوە دەدات؟ بە بۆچوونی من زاڵبوونی زمانی شیعری لە تێکستی ڕۆمان، یان ئەو تێکسانەی تایبەتن بە گێڕانەوە دەبێتە هۆی ئەوەی کە مەلەل، یان جۆرێک لە دابڕان بۆ خوێنەر دروست بکەن لەگەڵ فەزای گێڕانەوەکەدا.

لێرەدا بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی مەبەستم دەگەڕێمەوە لای باختین" ئەو کۆمەکمان دەکات بۆ ئەوەی زیاتر لە زمانی شیعری و زمانی گێڕانەوە تێبگەین. باختین زمانی شیعر و زمانی ڕۆمان بەوە جیا دەکاتەوە، کە یەکەمیان مەنەلۆژە و لە زمانی خواوەند دەچێت، بۆیە شاعیر بێجگە لە زمانی خۆی هیچ زمانێکی تر بەکارناهێنێت، بەڵام زمانی گێڕانەوە (کە باختین نموونەی ڕۆمانی وەرگرتووە و وەکو زمانی ڕۆمان ئاماژەی بۆ کردووە) کە دیالۆگە لە توانایدا هەیە فرەدەنگ بێت چ لە ڕووی وشە و چ لەڕووی دەنگەوە و دەتوانرێت زمانی ئەدەبی و نائەدەبیش بەکاربهێنرێت، کە نەک نابێتە هۆی لاوازبوون و دابەزینی ئاستی ئەو تێکستە، بەڵکو بەهێزیشی

دەکات. هەروەها باختین دایالۆگ لە بەرانبەر مەنەلۆگدا بەکاردێنێ، چونکە مەنەلۆگ دەنگی تاک و گوزارشتکەری ناوەوەی تاکە، بەڵام دیالۆگ بە هەردوو دنیاکە دەخوڵقێت و لێرەوە فرە گێڕانەوە و فرەدەنگی لە گێڕانەوەدا پەرەدەستێنێت و نووسەر لە تاکزمانی و تاکدیدگایی ڕزگار دەبێت(٧).

لێرەدا دەکرێت نموونەی چەند ڕۆمانێکی کوردی بهێنینەوە کە لام وایە زمانی شیعری زیانی بە گێڕانەوە گەیاندووە. ڕۆمانی "شاری مۆسیقارە سپییەکان"(٨) ڕۆمانێکی جوان و سەرنجڕاکێشی بەختیار عەلی-یە، بەڵام بەهۆی زاڵبوونی زمانی شیعرییەوە، لە هەندێک بەشدا خوێنەر لە فەزای گشتی ڕۆمانەکە دادەبڕێت. هەروەها لای هیوا قادر لە ڕۆمانی "منداڵێک لەسەر مانگە"(٩)دا دیسان هەست بە زاڵبوونی ئەو زمانە شیعرییە دەکەین کە لە زۆر شوێن و بەشدا هیوا بەتەواوەتی تەسلیمی زمانی شیعرییەکە بووە. هاوکات ئارام کاکەی فەلاح لە ڕۆمانی "چاوەڕوانی"(١٠)دا لەسەرەتای ڕۆمانەکەدا زمانێکی شیعری بەکارهێناوە و ئارام لە پێشەکی چاپی دووەمدا دانی بەوەدا ناوە کە ئەو زمانە زاڵە شیعرییە زیانی لە گێڕانەوەی ڕۆمانەکە داوە. بێ گومان چاپی دووەمی ئەو ڕۆمانەی ئارام کاکەی فەلاح پاش (١٧) ساڵ لە چاپی یەکەم بڵاوکراوەتەوە و بە وردبوونەوە لە ئەزموونی ئەم چیرۆکنووسە لەسەرەتاوە تا ئێستا هەست بە کاڵبوونەوەی ئەو زمانە شیعرییە دەکەین کە بەدەر لەم ڕۆمانە لە بەرهەمەکانی سەرەتای

ئەم نووسەرەدا بوونی هەبووە. واتە ئارام بە ئەزموون بەو خاڵە گەیشتووە کە زاڵبوونی زمانی شیعری لە تێکستدا زیان بە گێڕانەوە دەگەیەنێت، کە من لەم خاڵەدا هاوڕای ئارامم.

لەو چەند ڕۆمانەی پێشتری جەبار جەمالدا زمانی شیعری بەتەواوی تێکەڵی نێو گێڕانەوەکە بووە و لە هەندێک شوێندا بەسەر فەزای گێڕانەوەدا زاڵ بووە و دەکرێت بڵێین بە زیانی گێڕانەوەکە شکاوەتەوە، بەتایبەت لە ڕۆمانی "لەسەر باران دەنووسم"دا کە زمانی شیعری لەو ڕۆمانەدا زۆر هەستی پێدەکرێت، بەڵام لە ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب"دا لەگەڵ ئەوەی هەست بە بوونی ئەو زمانە شیعرییە لەنێو فەزای گێڕانەوەکەدا دەکرێت، بەڵام زاڵ نییە و لە هەندێک شوێندا نووسەر هەر بە زمانی شیعر دواوە و فۆرمی شیعری بەکارهێناوە، کە دەتوانین ئاماژە بە لاپەڕە (٣٦) و (٢٤٥) بدەین، کە لەو دوو لاپەڕەیەدا نووسەر بەتەواوی گێڕانەوەکەی تەسلیمی شیعرییەت کردووە. لێرەدا من تەنیا لێکدانەوەیەکم هەیە بۆ ئەم حاڵەتە ئەویش ئەوەیە کە بۆ ئەوەی زمانی شیعری بەسەر تەواوی تێکستەکەدا (بە تەواوەتی و وەکو تێکستەکانی تر) زاڵ نەبێت نووسەر لەم دوو شوێنەدا دەربڕینەکانی تەنیا بە زمانی شیعری دەربڕیوە و گێڕانەوەکەی تەسلیمی شیعرییەت کردووە.

بەگشتی لام وایە دووانەی "گێڕانەوە" و "زمانی شیعری" دووانەیەکی دژن و لە کوێدا یەکێکیان بەهێز بێت، ئەوی تریان لاواز دەبێت، بەڵام باشترین حاڵەتێک کە لە ئەدەبی گێڕانەوەدا بەکاربڕێت، ئەوەیە نووسەر خۆی تەسلیمی "تەواوەتی" هیچ کام لەم دووانە دژە نەکات و هەوڵی ڕاگرتنی هاوسەنگی نێوانیان بدات.

وێنە و حیکایەت

ئەگەرچی ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب" دابڕاو نییە لەو ئەزموونەی کە لەسەرەتاوە "جەبار جەمال غەریب" کاری لەسەر کردووە و وەک درێژکراوەی ئەو ئەزموونە دێتە بەرچاو، بەڵام لە هەمان کاتیشدا ڕۆمانێکە خاوەنی دنیایەکی جیاوازە لە گێڕانەوە و ئەفراندنی حیکایەتدا، کە لە ڕۆمانەکانی پێشتری ئەم نووسەرە نایبینینەوە، بەڵام لە ڕووی فۆرمەوە هەمان فۆرمی ڕۆمانەکانی پێشتری وەرگرتووە، هاوکات لە ڕووی قەبارەشەوە لە ڕۆمانەکانی پێشتری نووسەر درێژترە. لەم بەشەی

نووسینەکەمدا دەمەوێت قسە لەسەر دوانەی "وێنە و حیکایەت" بکەم، کە ڕۆمانووس لەم ڕۆمانەدا گرنگییەکی تایبەتی پێداوە.

رووداو و حیکایەتەکانی ڕۆمانەکە لەو کاتەوە دەست پێدەکەن کە "کاکۆی ژەنیاری موراد بەگ"، کە یەکێکە لە کارەکتەرە دیارەکانی ڕۆمانەکە. دەگەڕێتەوە وڵات و لە لادێیەکی ناوچە شاخاوی و بەفراوییەکان لە ماڵێک لادەدات. لەو ژوورەی کاکۆی تێدایە وێنەی "سەید حوسێنی جیهانگیر" هەڵواسراوە و لەو وێنەیەوە کاکۆ دەکەوێتە نێو دنیای حیکایەت و تا دەگاتە ئەوەی لەگەڵ وێنەکەدا بدوێت و وێنەکەش وەڵامی کاکۆ بداتەوە. واتە حیکایەتی کاکۆ لەگەڵ وێنەکەدا دەست پێدەکات. ئەمە بێجگە لەوەی لەلایەکی ترەوە لەڕێی کامێراکەی "جیمس پۆڵ براون"یشەوە لەنێو دنیای وێنەکانیدا نووسەر حیکایەتمان بۆ دەگێڕێتەوە. دوانەی "وێنە و حیکایەت" لەم ڕۆمانەدا دوانەیەکن، کە پێکەوە تەواوکەری یەکترین و دژی یەک نین، بەڵکو بە هەڵکشانی یەکێکیان ئەوی تریشیان هەڵدەکشێت و باڵا دەکات. بۆ ئەوەی وردتر قسە لەسەر ئەم لایەنە بکەم پێوەندییەکانی وێنە و حیکایەت بۆ چوار ئاست دابەش دەکەم:

ئاستی یەکەم بە دەنگهاتنی وێنە: لەم ئاستەدا دەکرێت ئاماژە بە هاتنە قسەی وێنەکەی "سەید حوسێنی جیهانگیر" بکەین لەگەڵ کاکۆدا، کە ئێمە نموونەی دوو وێنە دەهێنینەوە کە هەردوو وێنەکە لەگەڵ کاکۆدا دەدوێن، کە دەکرێت لێرەدا ئاماژە بە پەرەگرافێکی لاپەڕە (١١٦)ی ڕۆمانەکە بدەین، کە وێنەکەی سەید حوسێن لەگەڵ کاکۆدا دەدوێت و بەم شێوەیە دەست پێدەکات:

"سەید حوسێن کە دەیوست ڕێنوێنی کاکۆ بکات و چۆن لە بەردێکەوە بپەڕێتەوە سەر بەردێکی کە گوتی:

-بدوێ چۆن ئارەزووتە، ڕاستە من لە ژوورێکدام، ڕاستە بە دیوارێکەوە هەڵواسراوم، دوور و عاسی، بەڵام تا ئاخیری دنیا بەهەمان زەوق و سەبرەوە چاوەڕێم دەکرد. من دەمزانی تۆ هەر دێی، بۆنێک لەو ماڵە، لە ڕەگی خانەخوێکانتدا هاتنی تۆی پێڕادەگەیاندم گەڕیدەی هەمیشە ئامادە"(١١).

وێنەی دووەم کە دەمەوێت ئاماژەی بۆ بکەم هاتنە قسەی وێنەکەی دایکی کاکۆیە کە لە لاپەڕە (١٩٠) و دواتردا ئەم حاڵەتە بەڕوونی دەردەکەوێت. وەک دەبینین لەم ئاستەدا کە ئێمە بە"دەنگهاتنی وێنە" ناومان بردووە وێنەکان بە دەنگ دێن و لەگەڵ کاکۆی پاڵەواندا دەکەونە قسە و حیکایەتی ژیانی خۆیان دەگێڕنەوە، واتە لەم ئاستەدا وێنە حیکایەتی خۆی لە زاری خۆیەوە دەگێڕێتەوە و بەدەنگ دێن.

ئاستی دووەم دواندنی وێنە: لەم ئاستەدا دەتوانین ئاماژە بە وێنەی کامێراکەی "جیمس پۆڵ براون" بکەین، کە لەوێوە بە حیکایەتی وێنەکان ئاشنا دەبین، واتە حیکایەتەکان لەنێو وێنەکاندان و ئێمە لە ڕێی بینینی وێنەکانەوە حیکایەتەکانمان بۆ دەردەکەوێت، یان پێی ئاشنا دەبین. وێنەکانی کامێراکەی "جیمس پۆڵ براون" وێنەی ئاسایی نین، بەڵکو وێنەی قەتڵوعامی ئەرمەنن، کە ئەو وێنانە هێزی ئەوەیان تێدایە مێژوویەکی خوێناوی بگێڕنەوە.

ئاستی سێیەم دروست کردنی وێنە: ئەم ئاستە تاڕادەیەک جیاوازە لە دوو ئاستەکەی پێشوو و لەم ئاستەدا ئێمە ئاشنا دەبین بەو وێنانەی ڕۆمانووس دروستی کردوون و ئەنجامی خەیاڵی خودی نووسەرن، بەڵام ئەو وێنانە هەڵگری حیکایەتی جیاواز و سەیر و سەرنجڕاکێشن. دەکرێت لێرەدا نموونەی "ئەشکەوتی هەزار دەریا" بهێنینەوە وەک وێنەیەک، کە خاوەنی حیکایەت و تایبەتمەندی خۆیەتی.

ئاستی چوارەم بە وێنەبوونی مرۆڤ: ئەم ئاستە بە شێوەیەکی بەرفراوان و ڕوون ئاماژەی پێ نەدراوە تەنیا لە یەک شوێندا نەبێت، کە ئەویش لە لاپەڕە(٢١٦) دایە، کە کاکۆ خۆی وەک وێنەیەک زیاتر نابینێت و دەڵێت: "...من تەنیا وەک وێنەیەک لەوێ بووم" لێرەدا مەبەستی ئەو گۆڕستانەیە، کە کاکۆ لەگەڵ شەرەفەدین لێی وەستاون.

دەکرێت لەم ئاستی بە وێنەبوونەدا ئەوە بخوێنینەوە، مرۆڤ کاتێک کۆچی دوایی دەکات دەگاتە ئاستی بە وێنەبوونەوە و ئەوەی بوونی ئەو دەهێڵێتەوە و لە سڕینەوەی یەکجاری دەپپارێزێت وێنەکانیەتی، بۆیە لەم قۆناغەدا ئەم ئاستی بە وێنەبوونە سوودمەندە، یان بۆ ئینسانی نووسەر بەدەر لە وێنەکانی، بەرهەمەکانیشی وەک وێنە، کە دواجار دەکرێت وەک وێنە چاوی لێ بکرێت، ئەویش دەبێتە جۆرێکی تر لە وێنەی پاش مەرگ، بەڵام ئەوەی جەبار لەم ڕۆمانەدا خستوویەتییەڕوو بە وێنەبوونی مرۆڤە لە ژیانی ئاساییدا. ئەمەش ئەوکاتانە سەرهەڵدەدات، کە مرۆڤ لە ئاست پێشهات و

ڕووداوەکاندا بێ دەسەڵات دەمێنێتەوە و تەنیا وەک وێنەیەک بوونی دەمێنێت، وێنەیەک، کە ناتوانێت کاریگەری هەبێت، کاکۆ لە لاپەڕە (٢١٦)دا لەبەرانبەر وێنەکانی کارەساتی ئەنفالدا، کە لەسەر گۆڕستان بیری دەکەوێتەوە، کە سەید حوسێن پیشانی داوە و بۆ شەرەفەدینی باس دەکات هیچ ڕستەیەکی نابێت بیڵێت، بۆیە دواجار خۆی دەگاتە ئەو بڕوایەی، کە تەنیا وەک وێنەیەک وایە، یان بە وێنەبووە. ئەم ئاستی بە وێنەبوونە لە ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤەکاندا تەنیا لە کاتی کارەسات و پێشهاتە جۆر بەجۆرەکاندا خۆی دەرناخات، بەڵکو هەندێک مرۆڤ هەیە هەر لەسەرەتای بوونییەوە لە وێنەیەک زیاتر نییە و وەکو وێنەیەک ژیان بەسەر دەبات بێ ئەوەی جووڵەیەک بخاتە نێو ئەو ژیان و کۆمەڵگەیەی تێیدا دەژی. بێ گومان قسەکردن لەسەر ئەم ئاستە، دەکرێت لە لێکۆڵینەوەی سۆسیۆلۆژی تایبەتدا بە وردی بخرێتەڕوو و کاری ئەم نووسینەی ئێمە نییە و ئێمە لێرەدا لەسەر ئەم ئاستە کۆتایی بە قسەکردن دێنین.

لەم چوار ئاستەی سەرەوەدا تاڕادەیەکی زۆر گرنگی وێنەمان لەم ڕۆمانەدا بۆ دەرکەوت، بەڵام خاڵێکی تر کە پێویستە ئاماژەی بۆ بکەین ئەوەیە گرنگی وێنە تەنیا لەم چوار ئاستەدا کورت نابێتەوە، بەڵکو لە چەند خاڵێکی تریشدا نووسەر ڕاستەوخۆ ئاماژەی بە گرنگی وێنە داوە وەک ئەوەی "ناز جەواهیرخان" لە لاپەڕە (١٣٣)دا دەیخاتەڕوو و لە وەڵامی کاکۆدا کە دەیەوێت لە وێنەکەی "سەید حوسێن" بپرسێت دەڵێت:

"سەید حوسێنی جیهانگیر دەڵێی، لەوەتەی من هەم ئەو وێنەیەی جیهانگیری گەورەش هەیە، زۆر زۆر پێش منیش، لە هەموو خۆشی و ناخۆشییەک کارمان تەنیا پاراستنی ئەو وێنەیەیە، لە هەڵهاتن و کۆچکردندا ئەومان لە پێش خۆمانەوە ڕزگارکردووە، تا ئێستا بە دەستی خۆم یانزە جار گواستوومەتەوە، تاقە براکەی جیهانگیری مێردیشم، کە بەناوی ئەو کراوەتەوە هەر لەسەر ئەو وێنەیە تیاچوو"(١٣).

لێرەدا دەردەکەوێت کە گرنگی وێنە لەم ڕۆمانەدا لە گرنگی ژیانی مرۆڤەکان زیاتر بووە و دەتوانین ئەوەش لە ڕستەی "لە هەڵهاتن و کۆچکردندا ئەومان لە پێش خۆمانەوە ڕزگارکردووە" ببینینەوە، کە ناز جەواهیرخان بە کاکۆی دەڵێت لەو پەرەگرافەی سەرەوەدا. واتە وێنە گرنگتر بووە لە ژیانی مرۆڤەکان. هەروەها لە ڕستەی "تاقە براکەی جیهانگیری مێردیشم، کە بەناوی ئەو کراوەتەوە هەر لەسەر ئەو وێنەیە تیاچوو"، دیسان ئەوە دووپات کراوەتەوە، کە گرنگی وێنەکەی سەید حوسێن تا ئەو ئاستە بووە، کە خوێن لە پێناویدا ڕژاوە. وێنەی جیهانگیر ئەوەندە گرنگی هەیە، کە ناز جەواهیرخان لە ڕستەیەکی تردا بڵێت: "کە دوژمن وێنەکە بەرێ، ئیتر ئێمە بۆ بمێنین"(١٤)، تا دواجار دەڵێت: "با خوێنی منیش بڕژێ، خوێنی من هیچ لە خوێنی ئەو وێنەیە گرنگتر نییە"(١٥). لێرەوە تەواو هەست بە بوونی ژیان دەکەین لەنێو وێنەکاندا و لەو قسەیەی "ناز جەواهیرخان"ەوە تەواو ئەوە ڕوون دەبێتەوە، کە وێنەکانیش خوێنیان دەڕژێت، کە ئەمەش دیسان دەبێتە پاڵپشت بۆ ئەو بیرۆکانەی لە ئاستی یەکەم و دووەمی سەرەوەدا خستمانەڕوو لەمەڕ وێنە.

ئاماژەدانی ڕۆماننووس بە گرنگی وێنە و کارکردنی لەتەک وێنەکاندا لەم ڕۆمانەدا، تەواو کارکردنێکی نوێیە و بەر لە جەبار جەمال لەنێو ئەدەبی کوردیدا تەنیا ئەو کارکردن و گەمەکردنانەی "عەتا محەمەد"م بینیوە، کە لە کۆچیرۆکی "تینا و چیرۆکە ئەندێشە کراوەکان"(١٦)دا لە نێوان دوانەی "وێنە و ئاوێنە"دا کردوویەتی. عەتا لەو کۆچیرۆکەدا بە شێوەیەکی نوێ و لە ڕوئیای جیاوازەوە کاری لەسەر دوانەی وێنە و ئاوێنە کردووە. هاوکات عەتا لە ڕۆمانی "فەهرەست"(١٧)یشدا بەشێوەیەکی جوان کاری لەسەر وێنە کردووە بەتایبەت لەبەشی یەکەمی ڕۆمانەکەدا کە لەژێر ناوی "وێنەیەک لە خوێندا-عەتا محەمەد و وێنە ڕەش و سپییەکەی سلێمانی"ە. لەم بەشەدا کەسێک دەیەوێت وێنەیەکی سلێمانی لە فەوتان و لە چنگ هێرشی عوسمانییەکان ڕزگار بکات و پاش چەندین ڕۆژ لەڕاکردن لە سیخوڕە عوسمانییەکان، دواجار لە وڵاتی شام بە خەنجەرێک کە دەیچەقێننە سەر دڵی و دەیکوژن و دەبێتە قوربانی پاراستی ئەو وێنە تاقانەیەی سلێمانی. لەم بەشەدا عەتا زۆر بە وردی باسی لە گرنگی وێنە کردووە تا دەگاتە ئەوەی بڵێت: "وێنەکان دژ بە فەرامۆشین"(١٨). لێرەدا نامانەوێت زیاتر لەمەڕ بەکاربردنی وێنە لای عەتا قسە بکەم، بەڵکو ئەمەش تەنیا بۆ ئاماژەدان بوو، چونکە جەبار جەمال غەریب-یش لەم ڕۆمانەدا بەشێوەی جیاواز و لە ڕوئیای نوێوە کاری لەسەر وێنەدا کردووە، کە دواجار وێنە دەبێتە ئەفرێنەری حیکایەت و وەک لە دیالۆگێکی نێوان ناز جەواهیرخان و

کاکۆشدا دەردەکەوێت ڕوح کراوەتە قوربانی پاراستنی وێنەکەی سەید حوسێنی جیهانگیر.

لە دواجاردا دەکرێت ئاماژە بەوەش بدەین، گرنگی وێنە لەگەڵ ژیانی مرۆڤدا پەیدا بووە. بەو پێیەی نووسین لەسەرەتادا بە وێنە بووە و مرۆڤ بەر لەوەی "پیت" دابهێنێت، وێنەی شتەکانی کردووە و بە وێنە گوزارشتی لە خواستە جۆربەجۆرەکانی خۆی کردووە، بۆیە ناکرێت بڵێین گرنگی وێنە شتێکی نوێیە لە ژیانی مرۆڤدا، بەڵکو ئەو بەکارهێنانەی جەبار و عەتا لەنێو تێکستەکانیاندا بەکاربردنێکی نوێیە و پێشتر بەو شێوە هونەری و ئیستێتیکییە کار لەسەر چەمکی "وێنە" نەکراوە وەک چەمکێکی گرنگی فەلسەفی و ئیستێتیکی لە نێو ئەدەبی گێڕانەوەدا.

کۆکردنەوەی دژەکان و لێکچوونەکان

دەمەوێت لەم بەشەدا زیاتر بچمە نێو ئەو چەمک و بابەتانەی ڕۆماننووس بەکاری بردوون و لێرەشدا لەو چەمکە دژ و لێکچووانە دەدوێم، کە نووسەر پێکەوە بەکاری بردوون و مانای نوێی پێبەخشیون، یان پێکەوە کۆی کردوونەتەوە. سەرەتاش دەمەوێت لە بارەی کۆکردنەوەی چەمکە دژەکانەوە بدوێم، کە نووسەر پێکەوە کۆی کردوونەتەوە، وەکو چەمکی بەختەوەری و غەمگینی، کە لە لاپەڕە (١٢)دا نووسەر دەنووسێت:

"کاکۆی ژەنیاری موراد بەگ، لە ناو بەختیارییەکی غەمگیندا، یان ڕاستتر بەختیارییەکی بەتاڵدا بۆ چەند ساتێک ژیاو ئەوەندەی دەکرا دەیویست هەر لەو بەختیارییەدا بمێنێتەوە بەختیارییەک، کە هی خۆی نەبوو"(١٩).

بەکاربردنی هەردوو چەمکی "بەختیارییەکی غەمگین" وەک دوو چەمکی دژ دەردەکەوێت، بەڵام نووسەر لە دواتردا بەکاربردنی ئەم دوو چەمکە پێکەوە، کە بۆتە چەمکێکی نوێ بۆ مانای تر بەکاربردووە و لە کۆکردنەوەی ئەو دوو دژە مانای نوێی بەرهەم هێناوە، کە وەک دەبینین پاشان نووسەر مەبەستەکەی بەوە ڕوون دەکاتەوە کە مەبەستی لە "بەختیارییەکی بەتاڵە"، یان بەختیارییەکی کاتی. واتە کۆکردنەوەی ئەم دوو دژە لای نووسەر بۆ خستنەڕووی وێنەی بەختیارییەکی چرکە ساتییە، بەختیارییەک، کە تیژ تێپەڕە و تەنیا چەند چرکەیەکی کەم میوانی مرۆڤ دەبێت، یان بەختیارییەک تەنیا لە دڵدایە نەگەیشتۆتە عەقڵ.

هەروەها کۆکردنەوەی هەردوو دژی "ڕق و خۆشەویستی" لە لاپەڕە (٦٤)دا یەکێکی ترە لەو مانا دژانەی نووسەر ویستوویەتی لێیان بدوێت و دەنووسێت:

"حیکمەت لە دنیادا ئەوەیە کە ڕق و خۆشەویستی پێکەوە لە دایک دەبن، پێکەوە دەژین"(٢٠).

ئەگەر لە ڕووی سۆسیۆلۆژییەوە لە هەردوو چەمکی (ڕق و خۆشەویستی) بدوێین، دەبینین زۆرجار خۆشەویستی دەبێتە ڕق، کە ئەمەش لە ئەنجامی غیرە، یان لە ئەنجامی جۆرێک لە "داگیرکردن"ەوە دەبێت. واتە دەکرێت بڵێین لە کوێ خۆشەویستی هەبوو، ڕەنگە لەوێش ڕق بوونی هەبێت، بەڵام بە ڕێژەی جیاواز لەنێو مرۆڤەکاندا دەردەکەوێت، دەکرێت ئەوەش بڵێین کە زۆرجار لەنێو ناخی مرۆڤدا "ڕقی پیرۆز" هەیە، کە مرۆڤێک ڕقی لەشتێک دەبێتەوە، کە دڵنیایە پێی ناگات، بۆیە بڕیار دەدات تا ماوە ڕقی لێی بێتەوە. بێ گومان من سۆسیۆلۆژیست نیم تا ڕاڤەی جۆر بەجۆر بۆ ئەم دوو چەمکە بکەم، بەڵام لام وایە بەکاربردن و کۆکردنەوەی ئەم دوو چەمکە دژە لای جەبار لەوێوە سەرچاوەی گرتووە، بوونی ئەم دوو چەمکە چەندە دژی یەکن، ئەوەندەش گرێدراوی یەکن، بۆیە پێکەوە کۆبوونەوە.

ئێستا کاتی ئەوە هاتووە لەم ڕۆمانەدا کە باس لە لێکچوونەکان بکەین. پاڵەوانی ئەم ڕۆمانە، یان ڕاستتر بڵێین یەکێک لە کارەکتەرە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکە "کاکۆی ژەنیاری موراد بەگە"، کە لە دایکێکی ئەرمەنی و باوکێکی کورد لە وڵاتێکی تر لە دایک بووە، واتە ئەو وڵاتەی لێی لە دایک بووە نە کوردستانە و نە ئەرمەنستان، بەڵکو وڵاتی فنلاندە. لێرەدا چەندە هەست بە جیاوازی نێوان دایک و باوکی کاکۆ بکرێت، ئەوەندەش هەست بە لێکچوونی نێوان ئەم دووانە دەکرێت، بۆیە دواجار ڕۆماننووس بڕیاری ئەوەی داوە کە یەکێک لە پاڵەوانە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکەی (کە کاکۆیە) کەسێکی دوو ڕەگی بێت. واتە بوونی خاڵی هاوبەشی نێوان کورد و ئەرمەن وای کردووە، کە ڕۆماننووس کاکۆ بکاتە پاڵەوان و بەشێکی زۆر لە ڕووداوەکان لە ڕێگەی کاکۆوە بەیان بکرێن، چونکە کورد و ئەرمەن وەکو دوو نەتەوە تووشی هەمان نەخۆشی چەوساندنەوەی نەتەوەیی بوون، بۆیە دەکرێت کاکۆ وەکو

ڕەمزی بەرگریکردن و هاوبەشی کردن لە خەباتی هەردوو نەتەوەدا ببینرێت

بەگشتی لام وایە کۆکردنەوەی دژەکان و لێکچوونەکان لەم ڕۆمانەدا وەک لەسەرەوەش خستمەڕوو، یەکێکە لە جوانییەکانی تری ئەم تێکستەی جەبار جەمال و دەکرێت خوێندنەوەی وردتر بۆ ئەم حاڵەتە بکرێت، کە ئێمە لێرەدا تەنیا ئەوەندە بە پێویست دەزانین.

دەرکەوتنی دیوێکی تری ئەنفال

ئەنفال وەکو کارەساتێکی گەورەی سەدەی بیست، بەشێکی زۆری لە زاکیرەی ئێمە داگیر کردووە. بەشێوەیەک زۆر جار، یان دەمانەوێت بە دوای هاوشێوەکەیدا بگەڕێین، یان لەنێو خەیاڵ و فەنتازیادا لێچووی بۆ بدۆزینەوە. لەسەدەی پێشوودا دەیان کارەساتی گەورە لەشێوەی ئەنفال ڕوویانداوە و دوو کارەساتیان زۆر هاوشێوەی ئەنفالن، هەرچەندە خاڵی جیاوازیشیان لەنێواندا هەیە، کە ئەو دوو کارەساتەش هێرۆشیما و قەتڵوعامی ئەرمەنە. هەرچەندە ئەنفال لە چەند ڕوویەکەوە جیاوازی لەو دوو کارەساتە هەیە، بەڵام جۆری لەناوبردنەکان تاڕادەیەک لە یەکترەوە نزیکە.

تا ئێستا لە دەیان تێکستی کوردیدا ئەنفال وەکو بابەتێک بەکاربراوە و لە ڕوانگەی جیاجیاوە لەلایەن نووسەرانی کوردەوە خوێندنەوەی بۆ کراوە، بەڵام تا ئێستاش من ئەو تێکستانەی کە ئەنفال لە چەند دیدگاوە ببینن. جەبار جەمال غەریب لە ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب"دا لەچەند لایەنێکەوە لە ئەنفال دواوە و هاوکات دەتوانین بڵێین بەراوردی کردووە بە قەتڵوعامی ئەرمەنەکان. نووسەر لەم ڕۆمانەدا بەدەر لەو بەراوردکردنەی ئاماژەمان پێدا وێنەیەکی تری لە ئەنفال دروست کردووە، کە وێنەیەکی فەنتازیی خەیاڵی نووسەرە، وێنەیەک هێندەی کارەساتەکە سامناک و لەهەمان کاتیشدا جوان و پڕ ئیستێتیکا. لێرەدا تەنیا ئاماژە بە دوو دەرکەوتنی جیای کارەساتی ئەنفال دەکەین و پێدەچێت کەسانی تر هەبن دەرکەوتنی تریشی بدۆزنەوە، بەڵام ئێمە تەنیا ویستوومانە قسە لەسەر ئەم دوو دەرکەوتنەی کارەساتەکە بکەین.

دەرکەوتنی یەکەم بەرجەستەکردنی لە ئاستی واقیعیدا: بەرجەستەکردنی کارەساتی ئەنفال لە ئاستی واقیعیدا دەکرێت ئێمە لە دەرکەوتنی عەتڵوعامی ئەرمەنەوە سەیری بکەین، ئەمەش نووسەر بە مەبەست لە دوولایەنەوە بە ڕووداوەکانی ڕۆمانەکەوە گرێی داوەتەوە کە لێرەدا بە وردی دەیخەینەڕوو.

یەکێک لە پاڵەوانەکانی ڕۆمانی "پێنجەمین کتێب" کاکۆی ژەنیاری مورادە، کە وەک پێشتریش ئاماژەمان بۆ کردووە لە دایکێکی ئەرمەن و باوکێکی کورد هاتۆتە دنیاوە. ئەمە لە لایەک، لە لایەکی ترەوە کامێرامان "جیمس پۆڵ براون" کە لەنێو ڕووداوی ڕۆمانەکەدا ئامادەیی هەیە ئەو فۆتۆگرافەرەیە، کە وێنە دەگمەنەکانی قەتڵوعانی ئەرمەنی گرتووە و هاوکات وێنە دەگمەنەکەی سەید حوسێنی جیهانگیریشی گرتووە، بۆیە دەبینین نووسەر زۆر بە وریاییانەوە مامەڵەی لەگەڵ تێکەڵکردن و دەرکەوتنی قەتڵوعامی ئەرمەندا وەکو ئەنفالێکی تر کردووە، یان دەتوانین بڵێین نووسەر ویستوویەتی ئەنفال لەڕێی ئەم ڕۆمانەوە لەنێو تێکستدا بەجیهانی بکات، چونکە یەکێک لە ڕێگەکانی بەجیهانیکردنی شتێک، یان کارەساتێک دۆزینەوەی وێنەی هاوشێوەی ئەو شتە، یان کارەساتەیە، بەتایبەت بۆ گەلە بندەستەکانی وەکو کورد، واتە تێکەڵکردنی دووکارەساتەکە لە دوو ئاستی هاوسەنگدایە. ئاستێک لە ڕێی کاکۆوە، کە وەکو کارەکتەرێکی دوو ڕەگ لە ڕۆمانەکەدا دەردەکەوێت. ئاستی دووەمیش "جیمس پۆڵ براون"ە کە وەک فۆتۆگرافەرێکی بەناوبانگ کە وێنەی هەردوو نەتەوەی گرتووە دیسان دەخرێتەڕوو.

دەرکەوتنی دووەم بەرجەستەکردنی لە ئاستی فەنتازیدا: جەبار جەمال بەدەر لەوەی لە ئاستی واقیعیدا کارەساتی ئەنفالی بە قەتڵوعامی ئەرمەن شوبهاندووە، هاوکات لە هەمان ڕۆماندا هەوڵی ئەوەی داوە وێنەیەکی فەنتازی بۆ ئەنفال بکێشێت، وێنەیەک کە شایستەی کارەساتەکە بێت. ئەو وێنە فەنتازییەی، کە لام وایە دەرکەوتنێکی تری ئەنفالە لە ڕۆمانەکەی جەباردا "ئەشکەوتی هەزار دەریا"یە، کە بەپێی وەسفەکان کە نووسەر کردوویەتی تاڕادەیەک لە وێنەیەکی فەنتازی ئەنفال دەچێت. دەکرێت لێرەدا نموونەیەک بۆ ئەم وێنەیە بهێنینەوە کە نووسەر لە لاپەڕە (٢١٤)دا نووسیویەتی:

"دەبێ بچم بۆ قووڵایی ئەشکەوتی هەزار دەریا، هەموو ئەو کەسانە ون بوون، ئەوانەی بردیان و ئیدی هەرگیز نەگەڕانەوە، هەر هەموویان لەوێن وەک باڵندەی تەڕ و تلیساو لەبنمیچی ئەو ئەشکەوتەدا هەڵواسراون، تۆ

دەپێم بڵێ ئەو ئەشکەوتە لە کـــوێیـــە من دەبێت بچم..."(٢١)

یان لە شـــوێنێکی تری هەمـــان لاپەڕەدا جـــەبار دەنووسێت:"شەرەفەدینی چاو بە خوێن نەیدەزانی ئەو کوڕە نیوە کورد و نیوە ئەرمەنییە، نیوە ئەنفال و نیوە قەتڵوعامە..."(٢٢).

لێرەدا بە تەواوی دەردەکەوێت کە لە ڕوویەکەوە نووسەر کارەکتەرێکی کاکۆی لەپێناو کارەساتی ئەنفال و بەراوردکردنی بە قەتڵوعامی ئەرمەندا خوڵقاندووە، هەر بۆیە هەر لەسەرەتای ڕۆمانەکەوە نووسەر دەیناسێنێت و دواجار لەو لاپەڕەی (٢١٤)یشدا چەمکەکانی (نیوە ئەنفال و نیوە قەتڵوعام)مان دێتە بەرچاو، واتە کاکۆ کارەکتەرێکی دوو ڕەگی ئاسایی نییە، وەک ئەوەی لە دایکێکی ئەرمەن و باوکێکی کورد هاتۆتە دنیاوە، بەڵکو ئەو لە نێو مێژووی ئەنفال و قەتڵوعامدا چاوی هەڵهێناوە و گەورە بووە.

بەر لە کۆتایی

میشیل بۆتۆر پێی وایە ڕۆمان تاقیگەی گێڕانەوەی چیرۆکە(٢٣). ئەم ڕۆمانەی جەبار جەمال غەریب-یش دەکرێت وەک تاقیگەی گێڕانەوەی چیرۆکە جیاوازەکان بیبینین، چونکە ناکرێت بڵێین ڕۆمانەکە تەنیا لە چیرۆکێکی ئاسۆیی پێکهاتووە و گێڕانەوەیەکی سادەی هەیە، بەڵکو پێکهاتەیەکە لە دەیان چیرۆک و حیکایەتی جۆراوجۆر و فرەگێڕانەوە و کارەکتەری جۆربەجۆر، کە دەکرێت لە ئاستی تردا خوێندنەوەی وردتری بۆ بکرێت، بەڵام دەبێت ئەوەش بڵێم من لەم نووسینەدا تەنیا ویستوومە لەسەر ئەم لایەنانەی ڕۆمانەکە قسە بکەم و دڵنیام، کە زۆر لایەنی تر ماوە قسەی لەبارەوە بکرێت، بەڵام من نەمویستووە ئەم نووسینە لەوە درێژتر بکرێتەوە.

جەبار بەم ڕۆمانە ئەزموونێکی تری لە ئەزموونی ڕۆماننووسیی خۆی پیشاندایین، کە جیاوازە لە ڕۆمانەکانی پێشتری و تایبەتمەندترە، هەم لەڕووی گێڕانەوە و حیکایەتەوەو هەم لەڕووی ئەو کارەکتەر و چەمکانەی هەڵوەستەی لەسەر کردووە.

سەرچاوە و پەراوێز:

١- کۆمەڵێک نووسەر، ڕۆمان چییە، وەرگێڕانی: جەواد مستەفا، لەبڵاوکراوەکانی دەزگای توێژینەوەو بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر (٢٠٠٨).

٢-جەبار جەمال غەریب، پێنجەمین کتێب- ڕۆمان، لەبڵاوکراوەکانی دەزگای توێژینەوەو بڵاوکردنەوەی موکریانی هەولێر (٢٠٠٩).

٣- بڕوانە جەبار جەمال غەریب، لەسەر باران دەنووسم- ڕۆمان، چاپخانەی ڕەنج-سلێمانی (٢٠٠٦).

٤- بڕوانە جەبار جەمال غەریب، دنیا لە کتێبێکدا- ڕۆمان، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس-هەولێر (٢٠٠٢).

٥-بڕوانە جەبار جەمال غەریب، نامەکانی ژاکۆن-چیرۆک، لەبڵاوکراوەکانی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر (٢٠٠٤)

٦- جەبار جەمال غەریب، پێنجەمین کتێب- ڕۆمان...

٧- میخائیل باختین، دیالۆگ - خەندە - ئازادی، وەرگێڕانی: هادی محەمەدی، لە بڵاوکراوەکانی پرۆژەی کتێبی یانەی قەڵەم سلێمانی (٢٠٠٨).

٨- بەختیار عەلی، شاری مۆسیقارە سپییەکان- ڕۆمان، لە بڵاوکراوەکانی چاپخانەی ڕەنج ساڵی (٢٠٠٥).

٩- هیوا قادر، منداڵێک لەسەر مانگە- ڕۆمان، لە بڵاوکراوەکانی خانەی چاپی چوارچرا ساڵی (٢٠٠٧).

١٠- ئارام کاکەی فەلاح، چاوەڕوانی- ڕۆمان، چاپی دووەم، لەبڵاوکراوەکانی پرۆژەی کتێبی یانەی قەڵەم، سلێمانی (٢٠٠٩).

١١- جەبار جەمال غەریب، پێنجەمین کتێب- ڕۆمان...

١٢-هەمان سەرچاوەی پێشوو..

١٣- هەمان سەرچاوەی پێشوو..

١٤- هەمان سەرچاوەی پێشوو..

١٥- هەمان سەرچاوەی پێشوو..

١٦- عەتا محەمەد "تیناو چیرۆکە ئەندێشکراوەکان"، چیرۆک، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی (٢٠٠٧)، سلێمانی.

١٧- عەتا محەمەد، فەهرەست-پێرستی کەسایەتییە ئەندێشەییەکانی جەمیل سائیب، ڕۆمان، لە بڵاوکراوەکانی پرۆژەی کتێبی یانەی قەڵەم سلێمانی (٢٠٠٩).

١٨- هەمان سەرچاوەی پێشوو..

١٩- جەبار جەمال غەریب، پێنجەمین کتێب - ڕۆمان..

٢٠- هەمان سەرچاوەی پێشوو..

٢١- هەمان سەرچاوەی پێشوو..

٢٢- هەمان سەرچاوەی پێشوو..

٢٣- ڕیۆن ژان، ڕۆمانی نوێ، وەرگێڕانی: م. خالید، گۆڤاری سەردەم ژمارە (١) شوباتی (١٩٩٩)، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.